

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی

زیر نظر آیت الله محمد تقی مصباح یزدی
مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

www.ketab.ir

تألیف:

گروهی از نویسندگان

(حجج اسلام: محمود فتحعلی، دکتر مجتبی مصباح و دکتر حسن یوسفیان)

عنوان و نام پدیدآور	فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی / گروهی از نویسندگان: زیر نظر محمدتقی مصباح یزدی؛ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	۵۲۰ ص.
شابک	978-964-08-0352-3
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	اسلام و آموزش و پرورش -- فلسفه
موضوع	آموزش و پرورش -- فلسفه
شناسه افزوده	مصباح، محمدتقی، ۱۳۱۳ - ناظر
شناسه افزوده	مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
شناسه افزوده	سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)
رده بندی کنگره	۱۳۹۰ / ۸۴ ف / ۱۸ / ۲۳۰ BP
رده بندی دیویی	۲۹۷/۴۸۳۷
شماره کتابشناسی ملی	۲۳۹۶۸۶۲

خواننده محترم، با سلام و احترام: ضمن تشکر از شما، خواهشمند است هرگونه نظر، انتقاد و پیشنهاد خود را در مورد این کتاب یا دیگر کتابهای انتشارات مدرسه از طریق پیامنگار (ایمیل) info@enma.ir یا از طریق صندوق پستی ۱۴۱۵۵/۱۹۴۹ ارائه فرمایید. هم چنین می توانید کتابهای ما را از طریق بازگاه اینترنتی www.enma.ir ثبت و سفارش دهید تا در کوتاه ترین زمان ممکن، پاسخ لازم یا کتاب مورد نظر خود را دریافت کنید.

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش

فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
زیر نظر آیت الله محمدتقی مصباح یزدی - مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تألیف: گروهی از نویسندگان (حجج اسلام: محمود فتحعلی، دکتر مجتبی مصباح و دکتر حسن یوسفیان)
طراح گرافیک: علی ابوالحسنی
چاپ اول: ۱۳۹۰
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
لیتوگرافی، چاپ و صحافی از: شرکت چاپ بانک ملت
قیمت: ۷۰۰۰۰ ریال
حق چاپ محفوظ است
شابک ۳ - ۵۳۵۲ - ۰۸ - ۹۶۴ - ۹۷۸
ISBN 978-964-08-0352-3

مقدمه:

-آیت الله محمدتقی مصباح یزدی
-دکتر محی الدین محمدیان

پیشگفتار:

بخش اول: مباحث مقدماتی

فصل اول: مفهوم شناسی

۱. فلسفه

۲. تعلیم

۳. تربیت

۴. اسلام

۵. تعلیم و تربیت

۶. تعلیم و تربیت اسلامی

۷. فلسفه تعلیم و تربیت

۸. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی

فصل دوم: تعلیم و تربیت و فلسفه آن

امکان تعلیم و تربیت

ضرورت تعلیم و تربیت

اقسام تعلیم و تربیت

۱. رسمی و غیر رسمی

۲. عمومی و غیر عمومی (تخصصی / اختصاصی)

۳. معمولی و استثنایی

۴۴	۴. حضوری و غیر حضوری
۴۴	۵. اختیاری و غیر اختیاری
۴۵	۶. مطلق و مقید
۴۵	رابطه تعلیم و تربیت با دانش‌های دیگر
۴۶	۱. معرفت‌شناسی
۴۶	۲. متافیزیک (فلسفه اولی)
۴۶	۳. انسان‌شناسی
۴۷	۴. ارزش‌شناسی
۴۸	۵. اخلاق و عرفان
۴۹	۶. روان‌شناسی
۴۹	۷. جامعه‌شناسی
۵۱	اهمیت و ضرورت فلسفه تعلیم و تربیت
۵۱	پیشینه پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت
۵۲	پیوست فصل دوم: فهرستی از برخی منابع فارسی درباره فلسفه تعلیم و تربیت
۵۶	فصل سوم: تعلیم و تربیت اسلامی و فلسفه آن
۵۶	قلمرو اسلام
۶۰	اسلام و تعلیم و تربیت
۶۲	راه دستیابی به فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۶۴	اهمیت و ضرورت فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۶۵	مؤلفه‌های فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۶۵	۱. مبانی
۶۷	۲. اهداف
۶۷	۳. اصول
۶۸	۴. ساخت‌ها
۶۸	۵. مراحل
۶۹	۶. عوامل و موانع
۶۹	۷. روش‌ها
۶۹	پیشینه پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۷۱	پیوست فصل سوم: گزارشی از برخی منابع درباره فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی
۸۳	بخش دوم: مبانی تعلیم و تربیت اسلامی
۸۴	درآمد
۸۵	انواع مبانی
۸۸	فصل اول: مبانی معرفت‌شناختی

۸۹	۱. امکان و وقوع شناخت یقینی
۹۰	۲. امکان و وقوع شناخت مطلق
۹۴	۳. امکان شناخت عالم خارج از ذهن
۹۵	۴. امکان شناخت امور نامحسوس
۹۶	۵. امکان انتقال شناخت (تعلیم)
۹۷	۶. تقسیم علم به حضوری و حصولی
۹۹	۷. صدق؛ مطابقت علم حصولی با واقع
۱۰۰	۸. خطاناپذیری علم حضوری
۱۰۱	۹. مراتب علم حضوری
۱۰۲	۱۰. ابزارهای علم حصولی
۱۰۵	۱۱. مراتب علوم حصولی (حس، خیال و عقل)
۱۰۶	۱۲. پیش‌نیاز بودن برخی معرفت‌های حصولی برای برخی دیگر
۱۰۸	۱۳. مبنای‌گرایی در توجیه معرفت حصولی
۱۱۱	۱۴. تقدم معرفت یقینی بر معرفت معارض با آن
۱۱۳	۱۵. ثبات و تغییر در درجه اعتبار معرفت حصولی
۱۱۴	۱۶. وابستگی معرفت‌های عملی به معرفت‌های نظری
۱۱۶	۱۷. ابزارهای معرفت دینی
۱۱۸	۱۸. اعتبار انواع معرفت‌های دینی

۱۲۱	فصل دوم: میانی هستی‌شناختی
۱۲۲	۱. وجود ممکن
۱۲۲	۲. وجود تأثیر و تأثر (علیت) میان موجودات
۱۲۵	۳. امکان؛ ملاک نیاز به علت
۱۲۶	۴. ضرورت علی - معلولی
۱۲۷	۵. سنخیت علی - معلولی
۱۲۸	۶. سنخیت یک نوع علت با چند نوع معلول و برعکس
۱۳۰	۷. مراتب داشتن موجودات
۱۳۰	۸. تقسیم موجودات به مادی و فرامادی
۱۳۲	۹. تدریجی بودن عالم ماده و موجودات متعلق به ماده
۱۳۳	۱۰. وجود تزامم در عالم ماده

۱۳۵	فصل سوم: میانی الهیاتی
۱۳۵	۱. وجود خداوند کامل مطلق
۱۳۷	۲. توحید
۱۳۷	۲-۱. توحید ذاتی
۱۳۸	۲-۲. توحید در خالقیت

۱۳۹. ۲-۲. توحید در مالکیت
۱۴۰. ۲-۴. توحید در ربوبیت تکوینی
۱۴۱. ۲-۵. توحید در ربوبیت تشریعی
۱۴۲. ۲-۶. توحید در الوهیت
۱۴۳. ۲-۷. توحید افعالی
۱۴۵. ۳. قضا و قدر الهی
۱۴۶. ۴. وحدت نظام هستی
۱۴۷. ۵. وحدت غایت و هدف هستی
۱۴۸. ۶. حکمت الهی
۱۵۰. ۷. نظام احسن
۱۵۲. ۸. عدل الهی
۱۵۳. ۹. هدف از آفرینش جهان
۱۵۴. ۱۰. هدایت تکوینی
۱۵۵. ۱۱. هدایت تشریعی
۱۵۶. ۱۲. خاتمیت، جامعیت و جهانی بودن اسلام
۱۵۸. ۱۳. قرآن، کتاب تخریف‌ناپذیر آسمانی
۱۵۹. ۱۴. ولایت و امامت پیامبر اسلام (ص)
۱۶۰. ۱۵. ولایت و امامت امامان معصوم (ع)
۱۶۱. ۱۶. غیبت امام دوازدهم (عج)
۱۶۲. ۱۷. ولایت فقیه در زمان غیبت امام دوازدهم (عج)
۱۶۴. فصل چهارم: مبانی انسان‌شناختی
۱۶۴. ۱. ترکیب انسان از روح و بدن
۱۶۶. ۲. غیر مادی بودن روح
۱۶۷. ۳. اصالت روح
۱۶۷. ۴. جاودانگی روح
۱۶۸. ۵. مراتب طولی و شئون عرضی روح و وجود تراحم در آنها
۱۷۰. ۶. تغییرپذیری تدریجی روح و بدن
۱۷۱. ۷. تأثیرگذاری روح و بدن بر یکدیگر
۱۷۲. ۸. وجود سرشتی مشترک و فطرتی الهی در همه انسان‌ها
۱۷۳. ۹. مختار بودن انسان
۱۷۵. ۱۰. هدفمندی انسان
۱۷۵. ۱۱. خوددوستی انسان
۱۷۶. ۱۲. کمال‌جویی انسان
۱۷۶. ۱۳. نامتناهی بودن کمال‌جویی انسان
۱۷۷. ۱۴. کمال‌نهایی انسان: قرب به خداوند متعال

۱۷۹	۱۵. مقدمه بودن زندگی دنیوی انسان برای زندگی اخروی
۱۸۰	۱۶. وابستگی کمال حقیقی انسان به افعال اختیاری او
۱۸۰	۱۷. وابستگی فعل اختیاری به توانایی، بینش، و گرایش
۱۸۱	۱۸. کاستی‌های انسان در توانایی، بینش و گرایش
۱۸۲	۱۹. تأثیرگذاری انسان بر موجودات دیگر و تأثیرپذیری از آنها
۱۸۳	۲۰. اجتماعی بودن انسان
۱۸۴	۲۱. نیازمندی انسان به وحی برای دستیابی به کمال حقیقی
۱۸۵	۲۲. وابستگی کمال حقیقی انسان به استفاده از همه قابلیت‌های او
۱۸۵	۲۳. تأثیر رشد متناسب قابلیت‌های انسان در کمال حقیقی او
۱۸۶	۲۴. وجود موانع در راه رسیدن به کمال
۱۸۶	۲۵. تفاوت انسان‌ها در ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها
۱۸۷	۲۶. بندگی انسان در برابر خدا
۱۸۸	۲۷. مسئولیت انسان در برابر خدا درباره خود و همه موجودات دیگر
۱۸۹	۲۸. کرامت تکوینی و اکتسابی انسان
۱۹۱	فصل پنجم: مبانی ارزش‌شناختی
۱۹۱	۱. معنای ارزش
۱۹۲	۲. موصوف ارزش
۱۹۳	۳. واقعی بودن ارزش در دانش‌های عملی
۱۹۴	۴. اثبات‌پذیر بودن ارزش‌های واقعی
۱۹۵	۵. ارزش ذاتی و غیری
۱۹۵	۶. وابستگی همه ارزش‌های واقعی به ارزش هدف نهایی
۱۹۷	۷. هدف نهایی؛ قرب به خداوند
۱۹۸	۸. ثابت و مطلق بودن اصول ارزشی و متغیر بودن ارزش امور دیگر
۱۹۹	۹. مراتب داشتن ارزش‌های غیری
۲۰۰	۱۰. تأثیر نیت و نوع کار اختیاری در ارزش آن
۲۰۱	۱۱. انتخاب معقول در تراحم ارزش‌ها
۲۰۱	۱۲. حد نصاب ارزش
۲۰۲	۱۳. راه تشخیص ارزش
۲۰۴	مبانی تعلیم و تربیت اسلامی در یک نگاه
۲۰۹	ویژگی‌های عمومی تعلیم و تربیت اسلامی
۲۱۱	بخش سوم: سایر مؤلفه‌ها
۲۱۲	فصل اول: اهداف تعلیم و تربیت اسلامی
۲۱۲	اهمیت و ضرورت بحث

۲۱۲	تعریف هدف
۲۱۳	مقصود از هدف در تعلیم و تربیت
۲۱۴	انواع اهداف تعلیم و تربیت
۲۱۴	هدف نهایی و غیر نهایی
۲۱۴	هدف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی
۲۱۶	اهداف غیر نهایی
۲۱۶	هدف عام تعلیم و تربیت اسلامی
۲۱۶	انواع اهداف عام؛ فردی و اجتماعی
۲۱۷	اهداف میانی و خاص
۲۱۸	انواع اهداف میانی، طولی و عرضی
۲۱۸	اهداف طولی و انواع آن
۲۲۰	اهداف عرضی و انواع آن
۲۲۳	تعیین اهداف میانی تعلیم و تربیت اسلامی
۲۲۴	اهداف عرضی مشترک
۲۲۵	اهداف الهی
۲۲۵	الف) اهداف بینشی
۲۲۸	ب) اهداف گرایشی
۲۳۲	ج) اهداف رفتاری
۲۳۸	اهداف شخصی
۲۳۸	الف) اهداف بینشی
۲۴۱	ب) اهداف گرایشی
۲۴۴	ج) اهداف رفتاری
۲۴۹	اهداف فرهنگی - اجتماعی
۲۴۹	الف) اهداف بینشی
۲۵۲	ب) اهداف گرایشی
۲۵۶	ج) اهداف رفتاری
۲۶۷	اهداف اقتصادی
۲۶۷	الف) اهداف بینشی
۲۶۸	ب) اهداف گرایشی
۲۶۹	ج) اهداف رفتاری
۲۷۵	اهداف سیاسی
۲۷۵	الف) اهداف بینشی
۲۷۷	ب) اهداف گرایشی
۲۷۸	ج) اهداف رفتاری
۲۸۱	اهداف طبیعی
۲۸۱	الف) اهداف بینشی

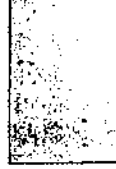
۲۸۱	ب) اهداف گرایشی
۲۸۱	ج) اهداف رفتاری
۲۸۲	اهداف عرضی ویژه
۲۸۳	اهداف طولی عادی
۲۸۴	الف. بر اساس مراحل رشد
۲۸۵	اهداف مرحله زمینه‌سازی (پیش‌زادی)
۲۸۵	اهداف مرحله سیادت
۲۸۵	اهداف مرحله اطاعت
۲۸۵	اهداف مرحله وزارت
۲۸۶	اهداف مرحله حمایت (بزرگ‌سالی)
۲۸۶	ب. بر اساس پیش‌نیازهای منطقی
۲۸۷	ج. بر اساس اولویت‌های ساختاری
۲۸۷	د. بر اساس اولویت‌های محتوایی
۲۸۷	اهداف عمومی و تخصصی
۲۸۸	۱. نیازها
۲۸۸	۲. امکانات عمومی تعلیم و تربیت
۲۸۹	۳. اولویت‌ها
۲۸۹	اهداف طولی ویژه
۲۹۰	فصل دوم: اصول تعلیم و تربیت اسلامی
۲۹۰	اهمیت و ضرورت بحث
۲۹۱	تعریف اصول
۲۹۲	کلی بودن اصول
۲۹۳	رابطه اصول با میانی و اهداف
۲۹۴	رابطه اصول با سایر مؤلفه‌های تعلیم و تربیت
۲۹۶	مخاطبان اصول
۲۹۷	تعریف اصول تعلیم و تربیت اسلامی
۲۹۷	طبقه‌بندی اصول
۲۹۸	مروری بر ویژگی‌های عمومی تعلیم و تربیت اسلامی
۲۹۹	فهرست اصول طبقه اول
۳۰۰	شرح و بسط اصول
۳۰۰	۱. اصل هم‌گرایی
۳۰۲	۲. اصل انطباق با اسلام
۳۰۳	۳. اصل جامع‌نگری
۳۰۶	۴. اصل تناسب و اعتدال
۳۱۲	۵. اصل تدریج

۳۱۳	۶. اصل استمرار
۳۱۵	۷. اصل اولویت
۳۱۹	۸. اصل تدبیر و مدیریت
۳۲۲	فصل سوم: ساحت‌های تعلیم و تربیت اسلامی
۳۲۲	اهمیت و ضرورت بحث
۳۲۳	تعریف ساحت
۳۲۴	ملاک تعیین ساحت‌های تعلیم و تربیت
۳۲۵	تعیین ساحت‌های تعلیم و تربیت
۳۳۰	تعاریف
۳۳۰	ساحت‌های بینشی
۳۳۱	ساحت‌های گرایشی
۳۳۲	ساحت‌های رفتاری
۳۳۳	ساحت‌های شخصی
۳۳۳	ساحت‌های جمعی
۳۳۳	ساحت اقتصادی
۳۳۳	ساحت سیاسی
۳۳۴	ساحت فرهنگی - اجتماعی
۳۳۴	ساحت الهی
۳۳۵	ساحت طبیعی
۳۳۶	فصل چهارم: مراحل تعلیم و تربیت اسلامی
۳۳۶	اهمیت و ضرورت بحث
۳۳۷	تعریف مراحل
۳۳۸	ملاک تعیین مراحل تعلیم و تربیت
۳۴۰	روش تعیین مراحل
۳۴۲	بررسی مراحل تعلیم و تربیت اسلامی، بر اساس مراحل رشد
۳۴۹	مرحله زمینه‌سازی (پیش‌زادی)
۳۵۰	۱. غیر ارادی بودن تعلیم و تربیت از جهت متعلم و متربی
۳۵۰	۲. تأثیرگذاری غیرمستقیم
۳۵۱	مرحله سیادت
۳۵۳	مرحله اطاعت
۳۵۴	مرحله وزارت
۳۵۷	مرحله حمایت (بزرگ‌سالی)
۳۵۸	بررسی مراحل تعلیم و تربیت اسلامی، بر اساس پیش‌نیازهای منطقی
۳۵۸	روح و بدن

۳۵۹	بدن
۳۶۰	روح
۳۶۰	بینش، گرایش و کنش
۳۶۵	بینش‌ها
۳۶۵	گرایش‌ها
۳۶۸	کنش‌ها
۳۷۰	بررسی مراحل تعلیم و تربیت اسلامی بر اساس اولویت‌های ساختاری
۳۷۱	بررسی مراحل تعلیم و تربیت اسلامی بر اساس اولویت‌های محتوایی
۳۷۴	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۷۶	فصل پنجم: عوامل و موانع تعلیم و تربیت اسلامی
۳۷۶	اهمیت و ضرورت بحث
۳۷۷	تعریف عوامل و موانع تعلیم و تربیت
۳۷۸	الف) عامل و مانع، به افعال اطلاق نمی‌شوند
۳۷۹	ب) مانع، امری موجود یا شبه موجود است
۳۸۰	ج) منظور از تأثیر، اعم از علّیت حقیقی و اعدادی است
۳۸۰	د) عامل یا مانع به صور مختلف تأثیر می‌گذارند
۳۸۳	هـ) تأثیر عامل و مانع، با اهداف تعلیم و تربیت سنجیده می‌شد
۳۸۵	و) منظور از تأثیر عامل و مانع، قابلیت تأثیر آنهاست
۳۸۵	ز) مانع، هیچ‌گاه تأثیر مثبت ندارد
۳۸۷	تعریف تفصیلی عوامل و موانع تعلیم و تربیت اسلامی
۳۸۷	انواع عوامل و موانع
۳۸۸	مختار و غیر مختار
۳۸۸	در اختیار و خارج از اختیار
۳۸۹	مسئولیت تعلیم و تربیت
۳۹۳	به لحاظ اهداف
۳۹۴	درونی و بیرونی
۳۹۶	نمونه‌ها
۳۹۷	عوامل و موانع درونی
۳۹۷	۱. عوامل بینشی
۳۹۸	۲. موانع بینشی
۳۹۹	۳. عوامل گرایشی
۴۰۲	۴. موانع گرایشی
۴۱۰	۵. عوامل توانشی - رفتاری
۴۲۰	۶. موانع توانشی - رفتاری
۴۲۶	عوامل و موانع بیرونی

۴۲۶	۱. عوامل الهی
۴۲۸	۲. موانع الهی
۴۳۰	۳. عوامل فرهنگی - اجتماعی
۴۳۴	۴. موانع فرهنگی - اجتماعی
۴۳۸	۵. عوامل اقتصادی
۴۳۸	۶. موانع اقتصادی
۴۳۹	۷. عوامل سیاسی
۴۳۹	۸. موانع سیاسی
۴۴۰	۹. عوامل طبیعی
۴۴۲	۱۰. موانع طبیعی

۴۴۴	فصل ششم: روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی
۴۴۴	اهمیت و ضرورت بحث
۴۴۵	تعریف روش
۴۴۵	الف) روش‌ها می‌توانند ما را به اهداف تعلیم و تربیت برسانند
۴۴۶	ب) برای رسیدن به یک هدف، می‌توان از روش‌های گوناگون استفاده کرد
۴۴۶	ج) یک روش می‌تواند برای رسیدن به اهداف گوناگون به کار رود
۴۴۷	د) روش‌ها با عناوینی کلی و انتزاعی بیان می‌شوند
۴۴۸	هـ) روش‌ها ناظر به انواع فعالیت‌های اختیاری در حوزه تعلیم و تربیت هستند
۴۴۸	و) روش‌ها دارای مراتب طولی هستند
۴۴۹	ز) به کارگیری روش‌ها ممکن است با یکدیگر تزامن داشته باشند
۴۴۹	ح) روش‌ها علاوه بر فعالیت‌ها و اهداف با سایر مؤلفه‌های تعلیم و تربیت....
۴۵۰	تعریف تفصیلی روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی
۴۵۰	تعیین روش
۴۵۱	دسته‌بندی روش‌ها
۴۵۴	نمونه‌ها
۴۵۴	۱. روش‌های مربوط به مدیریت
۴۵۴	۲. روش‌های مربوط به محتوا
۵۱۲	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۵۲۵	فهرست منابع
۵۲۵	الف) منابع فارسی و عربی
۵۳۶	ب) مقالات فارسی
۵۳۸	ج) مقالات انگلیسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

(جمعه، ۲)

اوست آن‌که در میان افرادی درس ناخوانده پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیاتش را بر آنها برخواند و ایشان را تزکیه کند و کتاب و حکمت بیاموزد، گرچه پیش از این در گمراهی آشکار بودند.

عن أمير المؤمنين (ع): يَا مُؤْمِنُ، إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ وَالْأَدَبَ تَمَنُّ نَفْسِكَ، فَاجْتَهِدْ فِي تَعَلُّمِهِمَا، فَمَا يَزِيدُ فِي عِلْمِكَ وَادِّبْكَ يَزِيدُ فِي ثَمَنِكَ وَقَدْرِكَ، فَإِنَّ بِالْعِلْمِ تَهْتَدِي إِلَى رَبِّكَ، وَبِالْأَدَبِ تَحْسِنُ خِدْمَةَ رَبِّكَ، وَبِالْأَدَبِ يَسْتَوْجِبُ الْعَبْدُ وَلَايَتَهُ وَقُرْبَهُ ...

(بحار الأنوار، ج ۱، ص ۱۸۰، ح ۶۴)

ای مؤمن، این دانش و ادب قیمت توست، پس در فراگیری آنها بکوش که هر چه بر دانش و ادب افزوده شود ارچ و قیمتت افزون گردد؛ چرا که با دانش است که به سوی پروردگارت هدایت می‌شوی و با ادب است که به نیکی در خدمت پروردگارت در می‌آیی، و بنده با ادب خدمت، سزاوار ولایت و تقرب به خداوند می‌شود.

امام خمینی (ره):

اساس عالم بر تربیت انسان است (صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۱۵۲).

مقام معظم رهبری مدّ ظله العالی:

مسئله تعلیم و تربیت مسئله زندگی بخشیدن و ولادت بخشیدن به یک مخاطب و یک انسان است (۸۷/۲/۱۲).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بارش فیض رحمت بر تشنگان عالم خاک و تابش نور معرفت بر جان‌های پاک، نویدبخش راه‌یابی به درک حضور دوست، و آرام گرفتن در پناه اوست. همو که با فرستادن برترین مخلوقات خود به سوی‌مان لایق دعوت‌مان دید و تعلیم و تزکیه را هدف رسالت‌شان شمرد. همانها که در این راه از هیچ کوششی دریغ نکردند و همه هستی خود را بر سر آن نهادند و این رسالت را به پیشوایان امت سپردند تا همواره دست‌گیر ما، و الگویی برای رشد و تعالی‌مان باشند.

درخت تعلیم و تربیت اما آنگاه میوه‌های شیرین خود را پیایی به بار خواهد آورد که دارای ریشه‌های ستبر و استوار باشد، ریشه‌هایی که از منابع تغذیه سالم و نیروبخش مایه گیرد و به شاخ و برگ‌های گسترده و در هم تنیده مدد رساند و طراوت و شادابی، و زیبایی و شکوفایی آنها را تأمین کند و این همه جز با استفاده از موهبت‌های آسمانی که خدای متعال به وسیله پیامبران راستین در اختیار ما نهاده میسر نیست.

نظام تعلیم و تربیت ما نیز هنگامی مطلوب و رضایت‌بخش است که بر مبنای استوار اسلام بنا شود. ساختن چنین بنای عظیمی بدون شک نیازمند مهندسی دقیقی است که در پرتو فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی امکان می‌پذیرد. امید است که اثر حاضر بتواند نقشی مثبت در تهیه یک نقشه مهندسی نمونه برای این هدف ایفا کند. و البته رسیدن این بنای عظیم به سرانجام مطلوب و ترمیم خرابی‌های آن، نیازمند عزم و همتی دیگر است که آن را نیز از خداوند منان برای دست‌اندرکاران طلب می‌کنیم و خداوند متعال را بر همه نعمت‌های بی‌پایان ظاهر و باطن که به ما ارزانی داشته است سپاس می‌گوییم و ظهور منجی بشریت را آرزو مندیم.

در پایان لازم می‌دانم از دانشمندان متعهدی که وقت و نیروی فراوانی را برای پدید آوردن این اثر ارزشمند صرف کرده‌اند، به ویژه حجج اسلام آقایان محمود فتحعلی، مجتبی مصباح و حسن یوسفیان، صمیمانه تشکر کنم و افزونی توفیقات‌شان را از خداوند متعال مسألت کنم.

محمدتقی مصباح

بسم الله الرحمن الرحيم

«باید فلسفه آموزش و پرورش اسلامی، واضح باشد و بر اساس این فلسفه، افق آینده آموزش و پرورش روشن باشد، معلوم باشد ما دنبال چه هستیم و کجا می‌خواهیم برویم...»

افراد صاحب‌نظر و عمیق بنشینند همین را تدوین کنند، معلوم بشود که ما می‌خواهیم بیاموزیم، تعلیم بدهیم و پرورش بدهیم، تا چه اتفاقی بیفتد. این فلسفه آموزش و پرورش است. این را مشخص بکنند. تدوین بکنند. آن وقت بر اساس این فلسفه، نظام مطلوب آموزش و پرورش به دست خواهد آمد.

«از بیانات مقام معظم رهبری مدظله‌العالی»

موضوع تحول در آموزش و پرورش آن روز که در وزارت آموزش و پرورش در بین مسئولان مطرح شد، برای تحقق این مهم روشها و کارهایی پیشنهاد می‌شد. ولی بیش از همه و پیش از همه رهبر فرزانه انقلاب اسلامی بر این مهم پای می‌فشردند و تأکید می‌ورزیدند و آن‌گاه که موضوع در دوازدهم اردیبهشت ماه سال یکهزار و سیصد و هشتاد و پنج در دیدار معلمان با معظّم‌له مطرح شد، ضمن استتقبال از آن، فرمودند: پیش از همه نیازمند طراحی فلسفه آموزش و پرورش اسلامی هستیم تا افق آینده معلوم باشد. البته نکات بسیار مهم و برجسته دیگری نیز در این ملاقات و سایر دیدارهای پیش از آن و بعد از آن مطرح شده بود و شد که هر کدام از آنها چراغ روشنی در فراوی مسئولان و پیگیری‌کنندگان موضوع تحول بود.

در کنار بسیاری از کارهایی که در این ارتباط در وزارت آموزش و پرورش پیش‌بینی و طراحی می‌شد سفارش تدوین و طراحی فلسفه آموزش و پرورش اسلامی بود. در مطالعات مبانی نظری سند تحول آموزش و پرورش، دو مطالعه با همین عنوان پیش‌بینی و در حال انجام بود، ولی به نظر می‌رسید کار دیگری نیز با توجه به تأکید مقام معظم رهبری، «که باید بهترین و برجسته‌ترین فکرها بنشینند برای آموزش و پرورش طراحی کنند و اشارتی نیز به این داشتند همانند استاد مصباح یزدی»، باید انجام پذیرد.

بر همین اساس از محضر حضرت آیت‌الله استاد علامه مصباح یزدی دام‌ظله درخواست شد که در این کار ماندگار و ضروری دستگیر آموزش و پرورش باشند. معظم‌له با بزرگواری این درخواست را اجابت و گروهی از فضلا و دانشمندان مؤسسه پژوهشی امام خمینی (ره) را مأموریت دادند تا زیر نظر مستقیم ایشان نسبت به تدوین این مجموعه اقدام نمایند. آن‌گونه که بنده مطلع در این تحقیق و تألیف، محققان و مؤلفان در انتخاب موضوعات، عناوین بحث، نتایج پژوهش و حتی روش مطالعه و تنظیم نهایی از راهنمایی‌ها و مشورتهای حضرت استاد علامه مصباح یزدی بهره جسته‌اند و می‌توان اطمینان داد که این مجموعه به دلیل نظارت یکی از صاحب‌نظران برجسته فلسفه اسلامی و اسلام‌شناسان معاصر در حوزه فقه و فلسفه و کلام و معارف قرآنی، از اتقان و استحکام علمی کم‌نظیری برخوردار است. البته همچنان که دست‌اندرکاران این پژوهش و تألیف خود یادآور شده‌اند، آیندگان از پژوهشگران و اندیشمندان می‌توانند بر استحکام و غنای این بنای نهاده شده بیافزایند و آن را با مطالعات جدید، کمال بیشتر ببخشند. اینجانب به نوبه خود لازم می‌بینم از حضرت استاد علامه مصباح یزدی دامت برکاته نسبت به اهتمام و پذیرش مسئولیت چنین کار سترگی کمال سپاسگزاری را داشته باشم و از دانشمندان و پژوهشگران ارجمند حجج اسلام محمود فتحعلی، دکتر مجتبی مصباح و دکتر حسن یوسفیان تشکر کنم. همچنانکه لازم است از برادر ارجمند جناب حجت الاسلام آقای علی ذوعلم مدیر کل وقت دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی که به عنوان نماینده سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی نظارت بر این پروژه را بر عهده داشتند، قدردانی نمایم.

امید آنکه تحوّل در آموزش و پرورش در جهت تحقق منویات مقام معظم رهبری مدّظله‌العالی به انجام و فرجام نیکو برسد.

انّه ولی التوفیق

م‌حی‌الدین محمدیان

تعلیم و تربیت را می‌توان از مهم‌ترین اهداف بعثت انبیا دانست که همواره وجههٔ همت ادامه‌دهندگان دعوت ایشان، یعنی ائمهٔ اطهار، اولیای الهی، علمای ربانی و مربیان اخلاق نیز بوده است. اما باید گفت علاوه بر این، عموم مصلحان اجتماعی، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان علمی، فرهنگی و تربیتی، نهادهای گوناگون مرتبط با تعلیم و تربیت، دانشمندان و فرهیختگان و معلمان و مربیان در سطوح مختلف با آرا و عقاید گوناگون، همواره و در طول تاریخ پر فراز و نشیب زندگی انسان در نظام‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مختلف، بر تعلیم و تربیت تأکید داشته‌اند؛ و این امر نشان‌دهندهٔ درک عمومی از اهمیت و ضرورت دانش‌افزایی و پرورش استعدادها و توانمندی‌های گوناگون انسان‌ها، و به طور خلاصه، نشانهٔ شناختی مشترک از نیازمندی به تعلیم و تربیت است. به جهت همین درک و احساس نیاز، نظام‌ها و مکاتب تعلیم و تربیت شکل گرفته و به اجرا درآمده‌اند.

هرچند در دانش تعلیم و تربیت، عموماً اهداف و اصول تعلیم و تربیت بیان می‌گردد، و به ساحت‌ها، مراحل، عوامل و موانع و نیز به روش‌های مختلف در تعلیم و تربیت توجه می‌شود، اما مکاتب مختلف تعلیم و تربیت بر اساس آنچه از شاخه‌های گوناگون دانش، آگاهانه یا ناخودآگاه وام گرفته‌اند، برای ارزیابی مؤلفه‌های مزبور معیارهای متفاوتی مطرح می‌کنند.

نظام تعلیم و تربیت کنونی ما نیز با در اختیار داشتن نهادهای گوناگون رسمی، نیمه رسمی و غیررسمی و نیز تحت تأثیر عوامل مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و با کمک افراد و گروه‌های گوناگون به تدریج شکل گرفته و البته دارای کاستی‌ها و نقایصی نیز هست، چنان‌که رهبر معظم انقلاب - دام ظلّه العالی - در بیانات خود به این مطلب اشاره دارند:

آموزش و پرورش کنونی کشور ما ساخته و پرداخته فکر ما و برنامه‌های ما و فلسفه ما نیست؛ بنای کار، بر آن فلسفه‌ای نبود که ما امروز دنبال آن هستیم (۸۶/۵/۳). بدون شک، ارزیابی نظام تعلیم و تربیت موجود، پیش‌نیاز هرگونه اظهار نظر دقیق درباره مقدار کارایی و کارآمدی آن و ارائه هرگونه پیشنهاد و برنامه‌ریزی برای تغییر و به‌سازی آن است؛ کاری که می‌توان اهمیت آن را به اندازه اهمیت خود تعلیم و تربیت دانست؛ زیرا بدون آن نمی‌توان انتظار داشت که به اهداف تعلیم و تربیت به طور مطلوب دست یابیم.

اما برای ارزیابی هر نظام تعلیم و تربیت و از جمله نظام تعلیم و تربیت حاکم بر جامعه ما، به معیارهای ارزیابی دقیق و متقنی نیاز داریم. این معیارها فارغ از وضعیت نظام تعلیم و تربیت مورد ارزیابی، به معرفی ویژگی‌هایی می‌پردازد که باید در نظام تعلیم و تربیت مطلوب، در تعیین اهداف، اصول، ساخت‌ها، مراحل، عوامل، موانع و روش‌های تعلیم و تربیت مورد توجه باشند. اما چنان‌که گفتیم تعیین امور مزبور، مبتنی بر دیدگاه‌هایی خارج از حوزه تعلیم و تربیت و مقدم بر آن است که «مبانی تعلیم و تربیت» نامیده می‌شوند.

طبیعی است که با اتخاذ مبانی متفاوت، معیارهای متفاوتی در تعیین مؤلفه‌های تعلیم و تربیت به دست می‌آید و نظام‌های مختلفی از تعلیم و تربیت نتیجه می‌شود. به این ترتیب، روشن است که اتخاذ مبانی نادرست، به ارائه معیارهای ارزیابی نادرست می‌انجامد؛ چنان‌که بدون توجه دقیق و تفصیلی به دلایل اتخاذ هرگونه معیار، نمی‌توان به درستی قضاوت خود در این ارزیابی‌ها اعتماد داشت؛ و این امر موجب سردرگمی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در حوزه تعلیم و تربیت می‌شود و چه بسا نظام تعلیم و تربیت حاصل، نظامی التقاطی و ناهماهنگ خواهد بود که در آن، برخی از نهادها نتایج برخی نهادهای دیگر را خنثی می‌کنند. به این ترتیب، تدوین فلسفه تعلیم و تربیت، که به ارائه مبانی و نحوه ابتدای مؤلفه‌های مختلف بر آنها می‌پردازد، برای جامعه‌ای که تعلیم و تربیت را جدی تلقی می‌کند، ضروری خواهد بود و باید گفت نخستین کار برای بازنگری در نظام تعلیم و تربیت موجود و ایجاد تحول بنیادین در آن، ارائه فلسفه تعلیم و تربیت منطقی و متقن است.

از سوی دیگر، بر اساس آموزه‌های دینی مورد قبول ما، اسلام به عنوان آیین درست زندگی در همه ابعاد و شئون فردی و اجتماعی، با هدف قرار دادن تعالی و تکامل انسان، تعلیم و ترکیه را از مهم‌ترین اهداف بعثت رسول گرامی اسلام دانسته و طبعاً در باره مؤلفه‌های مختلف تعلیم و تربیت دیدگاهی خاص ارائه داده است. به این ترتیب، نظام تعلیم و تربیت مطلوب از دیدگاه ما نظامی منطبق با دیدگاه اسلام است و برای ارزیابی

نظام‌های تعلیم و تربیت به طور عام، و ارزیابی نظام تعلیم و تربیت موجود در کشور ما به طور خاص، باید در نخستین گام به تدوین فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی همت گماشت.

به این منظور و در راستای به انجام رساندن رسالت بزرگ نهضت نرم افزاری و تولید علوم انسانی اسلامی و با الهام گرفتن از رهنمود مقام معظم رهبری - مَد ظَلَه العالی - درباره لزوم تدوین فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، به عنوان پیش نیاز طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران و بنا بر درخواست وزارت آموزش و پرورش، معاونت پژوهشی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره) تدوین فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی را به مثابه یکی از پیش‌نیازهای هرگونه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و بازسازی نظام تعلیم و تربیت کشور، در دستور کار و اولویت پژوهشی خود قرار داد و پس از تهیه طرحی اولیه در گروه علوم تربیتی، با رهنمود علامه استاد محمدتقی مصباح یزدی - دامت برکاته - تهیه طرح تکمیلی و تدوین کتاب به شورایی با نظارت عالی ایشان واگذار گردید.

هرچند از «فلسفه تعلیم و تربیت» امور گوناگونی قصد می‌شود و برای نمونه، گاه آن را از نوع ارائه و مقایسه دیدگاه‌های فلسفی گوناگونی می‌دانند که به نظام‌های مختلف تعلیم و تربیت می‌انجامد، اما با توجه به مقصودی که از تدوین کتاب حاضر در نظر بوده در این نوشتار، بدون پرداختن به سایر دیدگاه‌ها، مستقیماً مبانی مورد قبول اسلام و آثار و نتایج آن در مباحث تعلیم و تربیت اسلامی ارائه شده است.

با توجه به این‌که تعلیم و تربیت در معنای وسیع خود، فرایند انتقال و تعمیق دانش‌ها و بینش‌ها، هدایت و تقویت گرایش‌ها و شکوفاسازی هماهنگ استعدادها و توانایی‌های انسان در ابعاد روحی و بدنی برای رسیدن به کمال مطلوب است، باید گفت تعلیم و تربیت به این معنا به آموزش و پرورش در سنین خاص محدود نمی‌شود، بلکه علاوه بر سنین نوجوانی و جوانی، مرحله کودکی و پیش از ورود به دبستان و حتی مرحله پیش‌زادی و نیز مرحله بزرگ‌سالی تا پایان زندگی را شامل می‌شود و علاوه بر تعلیم و تربیت رسمی، تعلیم و تربیت نیمه رسمی و غیر رسمی و علاوه بر تعلیم و تربیت عمومی، تعلیم و تربیت تخصصی و اختصاصی را شامل می‌شود، چنان‌که هم تعلیم و تربیت معمولی را در بر می‌گیرد و هم تعلیم و تربیت استثنایی را، هم تعلیم و تربیت حضوری را و هم تعلیم و تربیت نیمه حضوری و غیر حضوری را، و هم تعلیم و تربیت مطلق را شامل می‌شود و هم تعلیم و تربیت در موضوعات خاص را. از این‌رو، حوزه تحقیق در پژوهش حاضر به آموزش و پرورش رسمی و عمومی محدود نشده است و می‌تواند مبنای برنامه‌ریزی برای

تعلیم و تربیت در ابعاد مختلف باشد.

در نگارش این کتاب، به آثار مختلف مکتوبی که در فلسفه تعلیم و تربیت، به طور عام و در فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی به طور خاص، تدوین شده و در پیوست فصل دوم و سوم از بخش نخست کتاب به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره گردیده، توجه شده است و برای برطرف کردن برخی از نقایص کارهای پیشین و افزودن براتقان و استواری مباحث تلاش شده است.

از آیات قرآن کریم و روایات شریف پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار علیهم‌السلام گاه به منظور استناد به آنها برای ارائه دیدگاه‌های اساسی مورد قبول اسلام و گاه به صورت شاهد استفاده شده و در همه موارد، علاوه بر آوردن متن عربی، ترجمه‌ای روان از آیات و روایات آورده شده است تا برای عموم خوانندگان قابل استفاده باشد. روشن است که چنانچه اثبات ادعایی اساسی مبتنی بر آیات و روایات باشد، باید درباره آنها با روش اجتهادی بحث و تحقیق شود. اما در این نوشتار، کوشیده‌ایم در چنین مواردی تنها به آیاتی استناد کنیم که از جهت دلالت و معنا روشن باشند و از روایاتی سود بجویم که علاوه بر دلالت روشن، دارای بختی قابل قبول یا متواتر باشند.

در اینجا لازم است از علامه استاد محمدتقی مصباح یزدی - دامت برکاته - که نقاط قوت و مزایای این کتاب مرهون هدایت و نظارت مستقیم ایشان است و در این اثر، از رهنمودهای شفاهی و آثار مکتوب ایشان بسیار استفاده شده، صمیمانه تشکر کنیم. همچنین از مساعدت‌های وزارت آموزش و پرورش و معاونت پژوهشی مؤسسه امام خمینی (ره) و از همه استادان و محققانی که با راهنمایی‌های خود بر غنای این اثر افزوده‌اند، سپاس‌گزاریم.

لازم به ذکر است که این کتاب، مانند هر کار دیگری که محصول تلاش و اندیشه انسان‌های عادی است، با کاستی‌هایی همراه است. از این رو، نگارندگان این اثر، از دیدگاه‌های اصلاحی اندیشه‌ورزان و صاحب‌نظران در حوزه فلسفه تعلیم و تربیت، استقبال می‌کنند. امید است این تلاش ناچیز مورد قبول حضرت احدیت قرار گیرد و مورد عنایات خاص حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - واقع شود و برای تلاش‌های لازم بعدی در جهت ارزیابی، بهسازی و ارتقای نظام تعلیم و تربیت موجود تکیه‌گاهی مطمئن به شمار آید.

